

PANEL DISKUSIJA: PROF. DR. SC. TOMISLAV JANKO ŠAGI-BUNIĆ

Prof. dr. sc. Danijel Labaš:

Nakon dvaju predavanja, započinjemo drugu panel diskusiju koja je posvećena profesoru Tomislavu Janku Šagi-Buniću. Ispričavam prof. emeritusa fra Bonaventuru Dudu, koji se iz zdravstvenih razloga morao ovaj čas povući. On je trebao biti naš četvrti panelist pa mu želimo svako dobro i da se malo odmori jer mu je nestalo snage budući da prati ovaj skup cijeli dan, toliko koliko je mogao. Pozdravljam među nama, i vjerujem da su ih organizatori s posebnom radošću pozvali, akademika Josipa Bratulića, fra Bonu Zvonimira Šagija i gospodina Božidara Brezinščaka Bagolu, koji će nam svatko sa svojeg aspekta progovoriti u ovom popodnevnom dijelu o veličini, liku i djelu pokojnoga profesora Tomislava Janka Šagi-Bunića. Kako imamo vremena do 18.15 sati zamolit ću paneliste da odmah počnemo s našim radom. Počet ću s akademikom Bratulićem. On nam je u svojem kratkom, ali sjajnom životopisu što ga je poslao organizatorima simpozija, napisao nekoliko crtica o tome kako je upoznao profesora Šagi-Bunića. Ja ću samo kratko pročitati: »Česti sastanci, dogovori, zajednička putovanja – sve je to utjecalo da se kršćansko katoličanstvo upozna i prepozna kao nova nada, posebice nakon Drugoga vatikanskog koncila, i otkrivanja ekumenizma kao pokretačke snage hrvatskog katoličanstva. Iz toga i zanimanje za ćirilometodsku problematiku. Iz toga vremena i moji susreti s Tomislavom Šagi-Bunićem.« *Akademik Bratuliću, možete li nam ukratko približiti to vrijeme o kojemu ste nam pisali i ulogu profesora Šagi-Bunića u njemu?*

Akademik Josip Bratulić:¹

Najprije bih ustvrdio da je svaki susret sa čovjekom koji mnogo zna o Božjem promislu, koji promišlja prošlost i sadašnjost kao povijest spasenja, kojega je

¹ Akademik Josip Bratulić je za objavljivanje dodatno obogatio tekst izgovoren u panel diskusiji još nekim dragocjenim svjedočanstvima.

Božja mudrost obdarila darovima mudrosti – prava blagodat, istinska milost. Kod toga, zasigurno, oni koji više znaju, više nam poklanjaju od onoga znanja i onih poticaja od kojih duhovno žive i nas potiču da također u tom duhu živimo, i da nas nahrane riječima koje će nas održavati budnima i pripravnima na dobra djela i kasnije. Posebice ako je Bog takve ljude, koji nam postaju prijatelji, nadario rječitošću koja razbija ravnodušnost. Svaki susret s takvim Božjim odabranicima je milost i sreća. Susret s ljudima koji promišljaju i prošlost i sadašnjost i imaju zrenje u budućnost, za svakoga je čovjeka sretan čas, jer ga može usmjeriti u traženje one istine koja je put, istina i život, a to je Krist.

Prvi moj susret s jednim, ili upravo s dvojicom kapucina, zbio se u Roču, u Istri. Davno je to bilo, u mojim đačkim godinama. Jedan pater kapucin rodom iz Roča, upravo iz Blatne Vasi, selu između Huma i Roča. To je selo, danas pusto, na proplanku, cijeli dan osunčano. Crkva je posvećena sv. Luciji te neki to selo samo tako i zovu. Otišao je kao dječarac iz rodne kuće, zaboravio je i svoj rodni govor, kasnije se razvio u pjesnika, a pisao je samo na talijanskom. Otišao je iz zavičaja kao dijete u Italiju, ali došao je reći svoju prvu misu – promisiti u Roču. Zvao se Blažević, ali ušavši u red on je po »prezimeni«, po nadimku bio »da Rozzo«. To je talijanski naziv za hrvatsko ime mjesta Roč. Pozvan je jedan pater iz njegova reda, iz Rijeke (je li se zvao o. Novak?) i on je u Roču održao dugu i promišljenu propovijed na hrvatskom jeziku. I vidio sam, upravo osjetio sam da je ta propovijed u tom malom mjestu, u Roču, bila jedinstvena. Govorio je o važnim problemima vremena, kršćaninova vremena. Bile su to davne pedesete godina XX. stoljeća.

Kad sam došao u Zagreb, na studij hrvatskoga jezika i književnosti, s pokojnim Josipom Turčinovićem upisao sam isti fakultet kao i on, Filozofski fakultet – bila je to za mene neizmjerena sreća, jer je Josip dovršavajući Teološki fakultet i studij, sa mnom i mojim prijateljima i prijateljicama sa studija polazio ista predavanja, o mnogim smo stvarima svi lako razgovarali, a ne samo o predmetima studija, s njim sam, naime, polagao iste ispite. Znao je bolje odgovarati od nas. Uvjeravao sam se svakim danom da ima mnogo zajedničkoga, duhovnoga i društvenog što nas drži ne samo bliskima nego srodnima u mislima, htijenjima i nastojanjima. Po želji profesora Hamma, kod kojega smo polazili seminar iz staroslavenskoga jezika, zaposlili smo se u Staroslavenskom institutu kao ekseptori staroslavenskoga rječnika: čitali smo glagoljske tekstove, prepisivali ih crkvenom ćirilicom, gramatički analizirali svaku riječ. To je za nas bio ne samo izvor sigurnih prihoda nego i odlična prilika upoznati na starim tekstovima liturgijsku literaturu Hrvata. Nakon toga, kad sam još upoznao patra Tomislava Šagi-Bunića, uvjerio sam se da mi je dužnost

i potreba produbljivati i proširivati svoje znanje iz vjere, društvenih, političkih i ostalih znanosti. Osjetio sam i lako spoznao da smo u tom društvu s promišljateljima kršćanstva u našem vremenu, i sa zadaćama koje imamo, vrlo, vrlo bliski, i da naše poimanje vrednota života moramo promicati. Nakon odlaska na misu u crkvu Sv. obitelji, na Kanalu, gdje je Turčinović bio kapelan, odlazio sam u Katedralu, gdje je propovijedao pater Tomislav Šagi-Bunić na misi u jedanaest sati.

S patrom Šagijem sam jednom razgovarao o našim đačkim aktivnostima. Spomenuo sam mu da je Josip Turčinović uređivao u Klasičnoj gimnaziji u Pazinu đački časopis *Naš glas*. I ja sam nekoliko godina nakon njega također uređivao taj đački list. Na to nas je poticao i naš ravnatelj, don Božo Milanović. Dapače – poklonio nam je i veliki pisači stroj, koji je mogao preko indiga umnožiti desetak primjeraka časopisa. Čitao se i komentirao u svakom razredu viših razreda gimnazije. Tada sam doznao jednu neobičnu priču. Pater Šagi i njegovi prijatelji iz franjevačke gimnazije u Varaždinu također su poželjeli izdavati đački list, no nisu znali kako listu dati ime. Prvo ime koje im je palo napamet bilo je »Danica«. Danica je bila najvažniji preporodni list. »Danica« je bio kalendar Književnoga društva sv. Jeronima koji je dolazio svake godine, prije Božića, u svaku hrvatsku kuću. Danica je, dakle, jedno apsolutno ime u hrvatskoj tradiciji. Međutim, nisu htjeli biti tradicionalisti pa su se zapitali: »Kako bi se u latinskom jeziku zvala Danica?« Lako su došli do spoznaje da se (zvijezda) Danica u latinskom zove Venera. I došli su poglavarima s prijedlogom da se njihov đački časopis, koji su namjeravali pokrenuti i izdavati, nazove »Venera«. Poglavarima su ih strpljivo saslušali, i samo rekli: »Dečki, malo si razmislite o tome!« Razmislili su, i časopis se pod tim nazivom, naravno, nikad nije pojavio.

Ta anegdota ostaje samo zgodna anegdota, no nešto drugo je važnije – postoje u svakoj generaciji daroviti đaci koji nisu zadovoljni zadanim okvirima nastave i školskih predmeta u kojima žive prosječni đaci. Nastoje i u najranijoj mladosti iskazati ono što ih zanima, a to je najčešće književnost. To su pjesme, priče, mali sastavci, koji nisu samo pismene vježbe nego prostor za intelektualno vježbanje, a što su katolički pedagozi, od renesanse i napose katoličke obnove (protureformacije) nudili darovitim đacima od kojih su mnogi postali dobri propovjednici, pisci, filozofi, ili bar dobri i daroviti učitelji koji su prenosi znanje na mlade.

A nakon toga je išlo stalno dalje jer smo stalno bili u nekoj diskusiji o tome kako prepoznati vrijeme i kako u tom vremenu djelovati. To je bilo vrijeme tzv. podanašnja, *aggiornamenta*. Što je to *aggiornamento*? Katolička crkva stalno

živi u svojoj zajednici s ljudima u vremenu koje se češće i temeljitije mijenja nego ljudska narav, ali često se treba usmjeriti na ono što su stvarni korijeni, što su dobri poticaji tih promjena, koji je istinski duh promjena i svoj položaj prepoznati u tim promjenama. Reći ću također samo još jednu povijesnu anegdotu, da je tako nazovem. Jedan veliki i znameniti bibliotekar Vatikanske biblioteke, vrlo značajan za Crkvu, za našu i mađarsku povijest, Augustino Theiner, je, kada ga je Strossmayer zamolio da priredi dragocjene dokumente iz Vatikanskih arhiva, prepisao golemu količinu starih dokumenata o najstarijoj povijesti srednjovjekovne Hrvatske i susjednih zemalja. Ispisivao je dokumente o južnoslavenskim zemljama i Josip Juraj Strossmayer je pomogao da se izdaju dvije goleme knjige: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, prvi svezak (1198. – 1549.) i drugi svezak (1524. – 1800.). Prva je knjiga tiskana 1863. godine a druga 1875. godine, obje u Zagrebu. Pripremljeni su i izdani sveukupni akti Tridentskog koncila, ne samo zaključci nego i rasprave na sjednicama. Strossmayer je te dvije knjige o Koncilu dao tiskati u Zagrebu 1874. godine u 300 primjeraka. To je bio crkveno-politički skandal. Knjiga je odmah zabranjena, odustalo se od daljnjih istraživanja svih prijedpornih pitanja na Koncilu. Kazna je pogodila i bibliotekara Augustina Theinera. Bio je kandidat za kardinala, ali nakon te knjige od toga obećanja i nade nije bilo ništa! Zašto? Zato što dokumenti svjedoče da koncilski oci na tom Koncilu nisu uvijek bili složni, da su ozbiljno iznosili razloge *za* i *protiv*. Osobito se sa strašću raspravljalo o euharistiji. Dok je zastupnik Juraj Drašković, zagrebački biskup, želio da se pričest daje pod dvije prilike, misleći pritom i na husite, s jedne strane, i na pravoslavne, s druge strane, ona skupina otaca koji je bila samo za priliku kruha, hostije, odnijela je pobjedu. Bože mi oprosti, tako je bilo tada. I zato se mi pričestujemo pod jednom prilikom. I kad je u naše dane bila rasprava o *kaležu* i *čaši*, pobijedio je konzervativniji prijedlog, jer da tobože pijanci piju iz čaše, a svećenik u liturgiji iz kaleža. A ipak Isus na Maslinskoj gori moli Oca: »Ako je moguće neka me mimoiđe *čaša* ova!« Učenici Isusovi za stolom nisu imali pojedinačne čaše. Pilo se iz jedne povelike posude, iz koje je svatko otpio koliko je želio, i mogao. Zato Isus veli: »Ovo je čaša krvi moje, *pijte iz nje* svi!« Ne svaki iz svoje, ne svaki svoju krišku, nego od zajedničkoga hljeba. Pater Šagi je često o tome govorio, i stalno mislio, dok je promišljao tajnu euharistije, da je ipak važno i veća je milost pričestivati se pod obje prilike Gospodinove prisutnosti među nama. Gotovo na silu sam mu te dvije knjige poklonio, i on ih je sa sobom ponio doma i počeo ih čitati. Rasprave na Tridentskom koncilu uvjerile su ga u neke zaboravljene ili zapostavljene istine, a od toga je promišljaja kasnije nastala njegova znamenita knjiga: *Euharistija*

u životu Crkve kroz povijest (Zagreb, 1984.). Bio je uvjeren da smo u Katoličkoj crkvi, ipak, zakinuti za cjelokupnost doživljaja euharistije. Ipak je patra Šagija problem euharistije, Krista živoga među nama, pod obje prilike, mučio. A k tome ono što je često znao reći: Kad bismo doista prihvatili umom i srcem, i u sebe ugradili misao da je Isus Krist stalno među nama, pa morali bismo se drukčije ponašati i međusobno i s drugima i drukčijima.

Prof. dr. sc. Danijel Labaš:

Hvala Vam, za sada, akademiče. Drugi naš panelist je rođeni brat pokojnoga profesora Šagi-Bunića. On je isto tako u jednoj kratkoj crtici u tri rečenice, napisao: »Dosta je, brat sam Tomislava Šagi Bunića.« Pa, evo, pater Bono, krenimo od toga. I premda je ovo pitanje više osobne naravi, ja ću ga ipak postaviti: Kakve su vaše uspomene, prije svega na brata kao brata po krvi, a onda i brata u franjevačkom kapucinskom redu?

Fra Bono Zvonimir Šagi:

On je najstariji naš brat. Nas je devet bilo. Ja sam peti po redu rođen, a on je već imao, kad sam ja rođen, deset godina. Ja sam upamtio, tako su ga i drugi pamtili, kao jednoga mudraca, kako smo onda u obitelji mislili, a poslije, tada nakon četverogodišnje pučke škole, on je otišao u Varaždin u naš kapucinski samostan, tada još nije bio konvikt izgrađen, nego je bila, rekli su »sveta štala«, gdje su bili mali, kako su rekli kod nas, »taočići«. Skromno jako, ali on je učio i bio je jedan od najboljih đaka na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji. Pater Duda je tada bio dvije godine mlađi, ali on se toga dobro sjeća. I u našem su Konviktu sv. Josipa tada, koliko je đaka bilo, izdavali jedan list koji su zvali »Zora«. Radili su ga rukom, rukopisom. To je bila stara mramorna ploča na kojoj su pritiskali rukom pisane rukopise i to premazivali bojom. To se zvalo litografija. List »Zora« je izlazio cijelo vrijeme sve do Drugoga svjetskog rata. Onda je vojska zauzela taj dio našega samostana pa smo morali prestati. A brat moj je već bio u novicijatu u Škofjoj Loki u Sloveniji, ali kad su Nijemci zauzeli Sloveniju, prognali su ih. On se vratio natrag u Hrvatsku, i u Varaždinu je onda dovršio novicijat.

U Zagrebu, u Dubravi se počeo graditi samostan 1941. godine. Tamo je bilo radničko naselje pa je blaženi Alojzije Stepinac pozvao kapucine. Neko vrijeme su onda dvojica stanovali u Maksimiru kod župnika preč. Luke Vukasa. Najprije p. Miroslav Novinić, a onda p. Maks Mašić. Crkvu sv. Mihovila u Dubravi je dao graditi, ponajviše svojim sredstvima, nadbiskup bl. Alojzije Stepinac, on je pribavio zemljište za gradnju crkve i samostana te da se osnuje

i Župa sv. Mihaela. Fra Ante Tomičić, sluga Božji, prosio je okolo milodare da se može sagraditi i samostan i dovršiti crkva.

Tu je tada, u djelomično sagrađen samostan, došao Tomislav odmah za studenta na Teološkom fakultetu i odonda je uvijek bio u Zagrebu. Ja sam u jesen 1944. došao u Varaždin Rat je još trajao. Išao sam u prvi razred gimnazije. Još se i prijamni ispit polagao, itd. Tada su bila četiri razreda osnovne škole, onda je bila gimnazija osam razreda. Prvo što mi je brat pokazao kad sam došao u Varaždin bila je knjižnica. Budući da ju je on, kao maturant, uredio. Još kao đak napravio je kataloge i kartoteke. Naša je knjižnica jako stara. Ima npr. šesnaest inkunabula, pa ima jako vrijednih knjiga. To me je tada jako zadivilo. Gledajući to, odmah sam se počeo baviti knjigom. On je tada kroz radni dio godine bio u Zagrebu, a ja dvije godine u Varaždinu. No, onda je završio Drugi svjetski rat i došla je promjena vlasti, ukinuli su Franjevačku klasičnu gimnaziju. Onda sam jednu godinu bio na realnoj, potom su me dali u Zagreb u Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju. I ondje sam proboravio cijelo vrijeme s njim: od 1946. do 1961. godine.

Njegov životopis možemo podijeliti na ono pretkoncilsko i koncilsko. To je vrlo značajno. Pretkoncilski, on je bio jako strog. Bio je i provincijal izabran jedan mandat, bila je tada naša provincija hrvatska i slovenska, zvala se Ilirska. On je bio provincijal tamo do 1956., tri godine, jedan mandat. Tu je bio jako strog. Ja sam onda već bio bogoslov u Zagrebu. Kao student napravio sam sa svojom subraćom, isto tako studentima, jedan prijedlog da mi imamo vježbe o propovijedanju i da izdajemo jedan list koji smo htjeli nazvati »Leopoldianum«. Sastavio sam jedan list, poslao provincijalu, a on je onda sazvao neku vrstu kućne skupštine i sve to nam zabranio. Ja sam onda rekao njemu: »To je, znači, sabor u Konstanzi da me se osudi.« Tada je to bilo jako teško vrijeme. S komunistima je bio jako veliki napor. Moramo znati da je on došao i u zatvor, tamo su ga bili zatvorili 50-ih godina pa se onda bojao da se to ne zaplete itd. Od njega smo uvijek učili, uvijek smo raspravljali. On je uvijek bio otvoren. Poslije smo ipak, kao bogoslovi, imali debate, službene, koje smo napravili tako da je bio jedan moderator... uveli smo i vježbe za propovijedi. Javno smo vježbali propovijedi.

Tomislav je 1955. godine bio na tri dana zatvoren. Došao je američki predsjednik u Hrvatsku pa su njega zatvorili, ne znam zašto, kao opasnoga. Bio je tri dana u zatvoru. Onda je napisao jednu lijepu oporuku, jer nije znao hoće li izaći ili ne. Mi smo bili svi žalosni, ali nismo ništa mogli. To je prvo razdoblje i tu je, kažem, bio strog i zato nam je kao provincijal pisao poslanice o strogosti redovničkog života, sve točno nakon vizitacija. To je bilo jako pedantno i strogo.

A onda kad je izabran papa Ivan XXIII., ja sam baš imao duhovne vježbe za svećeničko ređenje, najprije smo i on i ja mislili: »Kaj ovaj debeli papa, kako će on biti...?«, jer smo bili oduševljeni s Pijom XII. Ali čim je papa Ivan XXIII. najavio Koncil, a najprije Rimsku sinodu, onda je moj brat stvari počeo gledati sasvim drukčije. Shvatio je da počinje otvaranje. Mislio je da će moći izdavati reviju »Misao i djelo«. Izašla je, unutra je i Duda nešto napisao, i drugi, a i ja sam se kao bogoslov nešto malo uključio. Preveo sam bio odluke iz Rimske sinode o ministrantima. To je bilo šapirografirano.

Tada je počelo pripremanje za Koncil. Tu je jako važno spomenuti, što nitko nije još spomenuo, da je 1960. godine kardinal Šeper potaknuo Teološko-pastoralni tečaj. Tada se imenovao »tečaj«. Imam ovdje točno što je Šeper napisao Tomi, mojemu bratu. Pisao je dana 5. studenoga 1959. kao zagrebački nadbiskup Bogoslovnom fakultetu: »Već sam više puta pomišljao na to da bi bilo potrebno omogućiti našem pastoralnom kleru da osvježi i upotpuni svoje teološko znanje. Teološka znanost napreduje, dolaze novi problemi, iznalaze se nova rješenja, Rim daje mnoge smjernice. Sve je to za velik dio klera nepoznanica, jer mu pastoralni rad ne daje vremena za studij. Osim toga je nova teološka literatura najvećem dijelu svećenika nepristupačna, bilo radi nemogućnosti da se nabavi, bilo radi nepoznavanja stranih jezika.« To je pismo koje je mome bratu uputio Šeper i tada oni na Teološkom fakultetu osnivaju Teološko-pastoralni tjedan, koji i danas još traje, ali tada je on bio sasvim drukčije koncipiran. Izglašavali smo čak rezolucije, odluke i radili smo u grupama itd., a sad neki ovako duhovito kažu da je to »teološko-profesorski tečaj«. Jer onda je bio više jednostavan, bili smo više usmjereni pastoralno.

Kad je potom Tomislav postao Šeperov ekspert, jer ga je Šeper uzeo sa sobom na Koncil, on se intenzivno bavio studiranjem starih teoloških učitelja, pa je to nastavio i Rimu. Iz iskustva kažem: vidio sam, da u Dubravi ponekad gotovo ni sata nije spavao. Zato je bio s onom »lulom« da bi sebe zadržao u budnom stanju, da bi mogao sve napraviti. U Rimu je na Koncilu bio Šeperov ekspert, ali je usput još napravio one svoje dvije knjige na latinskom.

Poslije Koncila imenovan je od 1. svibnja 1969. godine prvi put članom Komisije za nauk vjere, a 1974. godine drugi put, ali se odrekao. Bio sam u to vrijeme provincijal pa sam se našao u Rimu, baš kad je on dao ostavku. Odrekao se, nije htio biti član te ustanove. U Rimu su me pitali naš general i generalni defintorij, zašto je on dao ostavku? Rekao sam da sada ne znam ništa, jer sam tu u Rimu. Bio sam na Izvanrednom generalnom kapitulu našega reda. U Rimu smo dorađivali nove Konstitucije i proučavali koncilsku obnovu, prve rezultate promijenjenih Konstitucija *ad experimentum* od 1968. godine. Kapitul

je trajao 40 i više dana. Poslije sam pitao Tomislava: »Zašto si dao ostavku?«, a on kaže: »Tamo su, neki, uvijek na svaku moju rečenicu uskakali. Mislili su da ja Šepera instruiram. (Kardinal Šeper je tada bio na čelu Kongregacije za nauk vjere). Pa, da Šeperu ne pravim teškoće kad je on bio prefekt, odrekao sam se.« Potom je na to mjesto bio imenovan iz Hrvatske (ne znam je li odmah, ili poslije?) dr. Ivan Golub. Da bude i jedan kapucin, imenovan je talijan R. Cantalamessa. Bio sam tada u Rimu pa znam kako je to išlo.

Prof. dr. sc. Danijel Labaš:

Hvala Vam na tome. Iz ovih primjera koje ste vi iznijeli, pater Bono, vidljivo je još jednom da se od profesora Šagi-Bunića moglo jako puno naučiti. Jedan od onih koji je od profesora Šagi-Bunića sigurno puno toga naučio je i naš današnji treći panelist Božidar Brezinščak Bagola. U svojem ste životopisu napisali da ste nakon studija u Ljubljani došli na studij teologije u Zagrebu i da su vas nadahnjivala predavanja profesora Šagi-Bunića... Izvolite!

Božidar Brezinščak Bagola:

Hvala lijepa! Sve vas srdačno pozdravljam i htio bih u što kraćim crtama iznijeti svoja studentska i stvaralačka iskustva s profesorom Šagi-Bunićem. Naime, srednju školu počeo sam pohađati 1962. godine na Svetom Duhu kod franjevac konventualaca kao pripadnik Misijske družbe lazarista. Na samom početku našega srednjoškolskog razdoblja zbio se jedan od najvećih događaja u Crkvi XX. stoljeća. Naime, 11. listopada 1962. godine pratili smo televizijski prijenos svečanog otvaranja Drugoga vatikanskog koncila. Sjećam se s kolikim žarom smo o tom događaju čitali u *Glasniku svetog Antuna* te raspravljali o zanimljivim priložima koje je glavni urednik o. Ivon Ćuk potpisivao pseudonimom Yves Ivonides, a novinarka Smiljana Rendić pseudonimom Vjera Marini. Potkraj rujna 1963. godine pojavio se prvi tiskani broj *Glasa Koncila*. S velikom pozornošću i ushićenjem čitali smo popularne članke dr. Šagi-Bunića o *aggiornamentu* ili *podanašnjenju* Crkve. Ovdje želim posebno istaknuti nekoliko misli iz tih članaka koje su odigrale presudnu ulogu u izgrađivanju moje osobnosti. Prije svega misao da »Duh Sveti upotrebljava ljude u njihovoj individualnosti«, zatim misao da »današnji svećenik ne može biti jednostavna kopija jučerašnjeg«, te misao da »odgoj mora sjemeništarcima pomoći da sazore i izrastu u sebi kao jake i neustrašive osobnosti«.

Studij teologije započeo sam 1968. godine na Teološkom fakultetu u Ljubljani kao pripadnik Družbe misionara lazarista. Ravnatelj nam je bio tada mladi i vrlo nadobudni dr. Franc Rodé, kasnije nadbiskup i kardinal. Kad sam

mu priznao da pišem pjesme, počeo mi je iskazivati posebnu naklonost. Jednom mjesečno organizirao je za nas bogoslove razgovor s tada najpoznatijim slovenskim personalistima. Tako me početkom veljače 1969. godine predstavio Edvardu Kocbeku kao bogoslova koji piše pjesme, na čemu mi je Kocbek od srca čestitao, čvrsto stisnuo ruku i rekao da su mi vrata njegova stana uvijek otvorena. Tijekom narednih mjeseci često sam ga posjećivao, nosio mu na ogled svoje pjesme, a on bi me uvijek s velikom znatiželjom ispitivao kakvo je stanje na Teološkom fakultetu, jesam li zadovoljan predavanjima, pričaju li nam profesori išta o novim teološkim pokretima. Bio je dobro upoznat s koncilskom obnovom u Francuskoj i Hrvatskoj. S osobitim poštovanjem spominjao je osnivače Centra za koncilsku istraživanja, dokumentaciju i informacije »Kršćanska sadašnjost« u Zagrebu – kardinala Šepera i teologe Tomislava Šagi-Bunića, Josipa Turčinovića i Vjekoslava Bajsića.

Zahvaljujući razgovorima s Kocbekom i drugim slovenskim personalistima, od kojih posebno ističem tragično preminulog Frančka Križnika, te danas itekako uvaženog intelektualca u Sloveniji Petra Kovačića Peršina, odlučio sam poslije četvrtog semestra postati svećenik književnik, po uzoru na svog zagorskog zemljaka Izidora Poljaka. Tako sam, ponesen stvaralačkim nemirima u sebi, nastavio početkom listopada 1970. godine studij teologije u Zagrebu. Rektor bogoslovije bio je tada dr. Ivan Golub, koji me odmah upoznao s urednicima bogoslovske časopisa *Spectrum*. Postao sam aktivnim suradnikom i objavio članak pod naslovom »Naivnost ili crkvena sebeljubivost«, okomivši se na bogoslove kojima je stalo jedino do toga da im dani u bogosloviji što bezbrižnije prođu i da što prije postanu župnici bogatih župa. Naravno da je takav uvodnik izazvao gnjev kod mnogih »revenderissimusa«, ali ne i kod rektora dr. Goluba i nezaboravnih profesora dr. Šagi-Bunića, Bajsića i Turčinovića.

Sredinom svibnja 1971. godine dodijeljena mi je nagrada za pjesništvo Fonda Antun Branko Šimić. Bio sam prvi bogoslov kojemu je dodijeljena državna nagrada za pjesništvo, što je nekim crkvenim dostojanstvenicima i većini bogoslova na Kaptolu bio očit znak da sam »prodao dušu vragu«. Na srdačno razumijevanje i podršku nailazio sam jedino kod profesora Šagi-Bunića, Bajsića, Turčinovića i Goluba.

S profesorom Šagi-Bunićem znao sam često razgovarati u prostorijama Kršćanske sadašnjosti. Poveznica naših razgovora bio je naravno Edvard Kocbek, kojemu je 1970. godine izašla u Zagrebu pjesnička zbirka *Strava* (izbor i prijevod Slavka Mihalića), a moja želja bila je da za Kršćansku sadašnjost prevedem izbor zapisa iz Kocbekovih partizanskih dnevnika

koji svjedoče o osobno življenoj čvrstoj vjeri. Profesor Šagi-Bunić reče mi, uz osmijeh samozatajni, da se ne zanosim previše Kocbekom, podsjetivši me da je Kocbek napustio bogosloviju, ne bi li kao laik bio bliže kršćanstvu i stvaralačkom životu. Nato me ohrabrujuće potapšao po ramenu i savjetovao mi da nastavim studij teologije negdje u Njemačkoj. Poslušao sam ga i po preporuci rektora Goluba pridružio se ujesen 1971. godine skupini hrvatskih bogoslova u bavarskom gradiću Eichstättu, gdje sam proveo dva semestra, a sljedeća dva nastavio u Münchenu. U bavarskoj prijestolnici najviše sam se družio s Frančekom Križnikom, koji je tada već bio svećenik na postdiplomskom studiju. S posebnim žarom čitao sam Novalisa, Hölderlina, Fichtea i Nietzschea, pisao sam seminarski rad o Nietzscheovim »Nesuvremenim razmatranjima« pod naslovom »O smjelosti osobnog življenja« i zanosio se idejom da je pravi svećenik ujedno i pjesnik.

U listopadu 1973. godine morao sam se na zahtjev novog rektora, biskupa Josipa Salača, vratiti u Zagreb. Sredinom prosinca te godine objavio sam u *Večernjem listu* kratku priču o bogoslovu koji nije mogao podnijeti prijetvornu pobožnost te je radije pobjegao na ulicu, kao beskućnik. Sadržaj priče razljutio je crkvene poglavare i morao sam još iste večeri napustiti bogosloviju. Ovdje želim izraziti posebnu zahvalnost tadašnjem nadbiskupu Franji Kuhariću, koji mi je kao veliki kancelar Fakulteta dopustio upisati završni, dvanaesti semestar, i kao vanjskom polazniku završiti studij teologije. Stanovao sam u podstanarskoj sobici na Trešnjevki te i dalje uživao blagonaklonost dragih profesora i urednika u Kršćanskoj sadašnjosti.

U živom sjećanju ostao mi je završni ispit kod profesora Šagi-Bunića u zagrebačkoj Dubravi. Zatekoh se u njegovoj sobici zajedno s kolegom Milom Babićem, danas profesorom na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. Polagali smo ispit iz ekleziologije. Fra Mile izvukao je pitanje o papinoj nepogrešivosti i stao energično braniti stav da papa ne može biti nepogrešiv. Ja sam mu naravno odobravajuće prikimavao, a profesor Šagi-Bunić strpljivo je slušao i smješkao se, više sebi u bradu negoli dvojici buntovnika. Na kraju nam je čak čestitao na buntovnosti uz pomalo ironičnu primjedbu da ćemo s vremenom zacijelo sazoriti u osobnosti koje će se boriti protiv vlastite nepogrešivosti.

U veljači 1974. godine objavio sam kod Kršćanske sadašnjosti, u prvom broju biltena *Svjedočenje* intervju s Frančekom Križnikom pod naslovom »Zanos i sazrijevanje«. Kad sam nekoliko dana poslije objavljivanja tog intervjua svratio u Kršćansku sadašnjost na hodniku me dočeka dr. Šagi-Bunić i šapnuo mi da se kod odgovornog urednika nalaze dva milicionara koji upravo razgovaraju u vezi zaplijene svih primjeraka biltena u kojemu je intervju objav-

ljen. Bilten je bio zaplijenjen zbog Križnikovih pohvalnih riječi o hrvatskom kardinalu i mučeniku Alojziju Stepincu.

Diplomirao sam 25. lipnja 1974. godine i s teološkom diplomom u ruci nađoh se doslovce na ulici. Jedini izlaz bilo je gastarbajterstvo i upis na Filozofski fakultet Ludwig-Maximilians-Universität u Münchenu. Preporuke za dobivanje stipendije u Njemačkoj napisali su mi dr. Vjekoslav Bajsić, dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, te dr. Josip Turčinović, direktor Kršćanske sadašnjosti.

Tako sam na obali Isara, u dosluhu s predavanjima, razgovorima i knjigama dr. Tomislava Šagi-Bunića, ponavljao meni najdraži Novalisov fragment koji glasi: »Pjesnik i svećenik bijahu u početku jedno – i samo su ih kasnija vremena razdvojila. Međutim, pravi pjesnik je uvijek svećenik, kao što je i pravi svećenik ostao uvijek pjesnik – neće li budućnost opet uspostaviti staro stanje stvari?« Hvala vam.

Prof. dr. sc. Danijel Labaš:

Hvala Vam. Zanimljivo, sad ste mi »oteli« drugo pitanje oko preporuke koje sam Vam htio postaviti. Ali nema veze, ionako nam vrijeme leti brzo. Akademike Bratuliću, kad danas s višegodišnjim odmakom promatrate i kad razmišljate o ulozi prof. Šagi-Bunića u akademskoj zajednici, dakle ne samo u užim crkvenim i teološkim krugovima, o njegovu utjecaju na institucije, na HAZU, ako tako mogu reći, gdje vidite i u čemu prepoznajte važnost njegova društvenog zauzimanja?

Akademik Josip Bratulić:

Sve što živi, živi u nekim procesima, pomacima u vremenskoj dubini i širini. Ništa nije statično. Srećom, ni život nije statičan, nego je stalno u pokretnim oblicima za koje vjerujemo da ih Bog usmjerava. Često se zateknemo u bezizlaznim situacijama. Ništa se od onoga što smo mi predvidjeli ne ostvaruje. Predviđamo da će nešto što smo spremili imati velik učinak, a učinak – i najmanji – izostane. Ali u zamjenu pojavljuje se drugi, bolji! Mislim da je vrlo velik učinak za naše intelektualne prilike bilo to kad je za rektora Zagrebačkog sveučilišta bio izabran Ivan Supek. On je oko sebe okupio ljude koji su mislili na drukčiji način nego tadašnja politička i društvena elita. Odličan trenutak bio je jedan znanstveni skup o de Dominisu, i sjećam se da smo Josipa Turčinovića i Šagija dočekali na kolodvoru kad su išli u Split sudjelovati na znanstvenom skupu o de Dominisu. U časopisu *Encyclopaedia moderna* (to je bio veliki, golemi svezak) izišli su referati s toga, za našu Crkvu, znamenitoga skupa. To je bilo stvarno okretanje dotadašnje katoličke znanosti ili teologije ili društvene povijesti procesima koji

moгу biti plodni u preispitivanju trenutka europske povijesti. Slično kao kad je kao prvotisak izašla knjiga Ivana Stojkovića *Tractatus de Ecclesia* (Zagreb, 1983.). A zatim cijeli niz temeljnih izdanja. Od tih godina Kršćanska sadašnjost, svi članovi te zajednice koji su okupljali pod novim idejama Crkve, u procesima »podanašnjnja« postali su nositelji kršćanskih obnoviteljskih ideja, tj. koncilskih ideja. I znam da je u tom trenutku to bio jedan od odlučujućih momenata da se patera Tomislava Šagi-Bunića predloži za dopisnog člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Koliko je vrijeme bilo tada koliko-toliko zrelo, nisam siguran! Znam da sam jedanput rekao u Kršćanskoj sadašnjosti da je naše društvo sazrelo da može i ljude koji drukčije misle prihvatiti kao nositelje važnih kulturnih procesa. Pater Šagi je rekao donekle nervozno: »Pa, koje naše društvo?« Mislio je da je on u JAZU ušao kao predstavnik Teološkog društva Kršćanska sadašnjost, ali ga ono tada nije moglo kandidirati. Odgovorio mu je Turčinović: »Ma, ne misli Josip na naše teološko društvo, nego naše cijelo političko društvo.« U tome je i bila bitna razlika. Dakle, jedno je bilo katoličko društvo, društvo Kršćanska sadašnjost, ali pater Tomislav Šagi-Bunić je prešao granicu toga katoličkog društva i postao je prepoznatljiv *emeritus* za cijelo tadašnje hrvatsko društvo: znanstvenike, filozofe, književnike, javne radnike. Svi su od njega očekivali riječ kršćanske tradicije u našem, tadašnjem vremenu. To je prepoznao i Ivan Supek, i kao rektor Sveučilišta i kao predsjednik JAZU (danas: HAZU), ali to je prepoznala i javnost – u Akademiju se ulazi glasovima većine članova, tajnim glasovanjem.

Spomenut ću još ovo: kad je umro Miroslav Krleža, dana 29. XI. 1981. godine, pater Šagi-Bunić je bio u prostoru Kršćanske sadašnjosti kad smo čuli tu vijest. Josip Turčinović i ja bili smo tamo u Centru Kršćanska sadašnjost i brzo smo se i lako dogovorili da o Krleži, kao književniku i javnom radniku, bogoborcu, hrvatskom najutjecajnijem književniku XX. stoljeća, treba reći riječ i s kršćanske govornice. Gotovo smo prisilili patra Šagija da upravo on napiše tekst o odnosu Katoličke crkve prema takvim značajnim osobama kao što je Miroslav Krleža. On se od toga prijedloga branio rekavši: »Ja Krležu nisam previše čitao. Znam samo *Balade*. One su mi bile hrvatski bliske. Ja to ne bih mogao ni znao. Ja nemam ni njegovih knjiga. A ni knjižnice nisu sada otvorene.« A onda je Josip rekao: »Evo, donijet' će Vam Josip za sat-dva jednu važnu knjigu i Vaše je da Vi to napravite.« Pristao je s napomenom da nije siguran hoće li to moći u tako kratkom vremenu. Ja sam otišao doma, uzeo *Deset krvavih godina*, to su tekstovi nastali između 1918. do 1928. godine. Donio sam knjigu u samostan par sati nakon našega razgovora. Znam kako je on pisao svoje tekstove: Bože mi oprosti, u njegovoj sobi bilo je mnoštvo knjiga na

podu oko njega, na dohvat ruke. Njegova misao se kretala visoko a on je, što bi Zagorci rekli, lazio po podu, potkrepljivao svoju misao svjedočanstvima otaca, od jedne do druge knjige, dopisivao, dopunjavao – cijeli pod radne i spavaće sobe bio je njegov radni stol.

Nije otišao spavati dok tekst o Krleži nije sastavio, u roku od dvadeset sati, noću i danju. Ujutro rano je dospio u *Vjesnik*, bio je to nedjeljni *Vjesnik*, pogreb je bio u ponedjeljak. Odjek i učinak teksta bio je jedinstven: preštampan je u cijelosti i djelomično u svim novinama u tadašnjoj Jugoslaviji, i shvaćen kao glas Katoličke crkve prema ljudima kakav je Miroslav Krleža. Shvaćeno je: Crkva se ne boji kritike ni onih u Crkvi ni onih izvan nje. Ponajmanje se boji mislećih ljudi. Uz osobe koje su odrednice naše književnosti i povijesti ne možemo ići kao da ih nema, kao da njihovo književno i umjetničko djelo, koje odjekuje na ulicama i s krovova, ne trebamo čuti, shvatiti, odgovoriti, bez uvrede i bez riječi nepriznavanja ili neprihvatanja. Bila mu je čast biti članom PEN-a 1971. godine, a bio je izabran za člana naše Akademije 1979. godine.

Prof. dr. sc. Danijel Labaš:

Hvala Vam lijepa. Pater Bono, ja sad znam da biste Vi sigurno o suradnji u KS-u s prof. Šagi-Bunićem, sa svojim bratom, vjerojatno mogli napisati romane, ali što mislite, što bi trebalo posebno čuvati za budućnost iz te suradnje i što je on dao i ostavio Kršćanskoj sadašnjosti, a preko nje onda i svima nama?

Fra Bono Zvonimir Šagi:

Kršćanska sadašnjost nije zamisliva bez njega, Turčinovića i Bajsića. Oni su je osnovali i oni su je kroz sve to vrijeme vodili. Ono što je velik problem, a koji se mora još jedanput objektivno razraditi, to su kontroverze što su se pojavile odmah čim je, i prije nego se Centar Kršćanska sadašnjost morao preustrojiti u TDKS, u teološko društvo. Rekao bih, neka me krivo ne tumače, zavist nadbiskupa Franića ... Imam puno zapisa i njegovih izjava... Oni su u Splitu prvi osnovali reviju *Crkva u svijetu*, pa kad su se onda u Zagrebu ustanovili *Svesci* i *Kršćanska sadašnjost*, to je doživio kao neku konkurenciju i zato neki zapisi, npr. izjave koje je dr. Franić dao u Njemačkoj, imamo kod brata mojega Tomislava sačuvane, pa i ono što mu je moj brat odgovorio lijepim pristojnim pismom itd. To sve bi još trebalo istražiti. Kada je osnivano Teološko društvo Kršćanska sadašnjost, bio je prije toga osnivanja održan razgovor s kard. Franjom Kuharićem. Osobno sam bio prisutan i kao jedan od članova kod osnivanja – bio sam tada provincijal i predsjednik Konferencije svih viših redovničkih poglavara tadanje Jugoslavije – to je bilo na sastanku u Odri.

Zašto je Teološko društvo osnovano? Zato jer je tada bio donesen zakon o društvenim organizacijama. Bilo je propisano koliko neka privatna udruga može imati zaposlenih, a budući da je Kršćanska sadašnjost imala puno veći broj zaposlenih, morala se pokoriti zakonima. I zato je Franićeva teza, da je to isto kao i svećeničko društvo, potpuno pogrešna, možda je teška riječ, ali je i potpuno lažna teza. Jer svećenička udruženja koja su ustanovljena nakon rata (pod paskom UDBE), nisu isto kao i ta privredna društvena organizacija. Ono je tada, po donesenom zakonu, bilo osnovano i uz prethodni razgovor s nadbiskupom Kuharićem. Svi koji sada o tome pišu to preskaču, ali ipak je bio dogovor. Nije se činilo nešto što bi bilo protiv Crkve. U Statutu ništa nema što bi bilo protivno kanonskom pravu. Tada je i u Europi bilo više teoloških društava.

Ima više tih stvari koje su tada ta trojica morala pretrpjeti, što je naš fra Barišić iznio, mnogo je toga što ovdje, jasno, ne možemo spomenuti, jer bi predugo trajalo, što je bilo baš kao nepravda činjena Kršćanskoj sadašnjosti (TDKS-u). Nepravedno i lažno su je poistovjećivali sa svećeničkim udruženjima, kao da je to nekakva udbaška ili, ne znam kakva, ustanova, na štetu Crkve. Mi smo itekako imali jako stroge teološko-crkvene kriterije. Uvijek smo se odnosili prema Crkvi onako kako je trebalo.

Nema mnogo tako dobrih teologa crkvenosti kao što je to bio upravo moj brat Tomislav Šagi-Bunić. Čak je i Franić na samom Koncilu zastupao Crkvu više kao instituciju, a Šeper Crkvu kao putujuću u ovome svijetu, kao što je Isus pokazao. Zato je u samoj konstituciji Koncila *Lumen gentium* u prvoj rečenici naglašeno da je Crkva instrument i vidljivi znak Krista u svijetu. Na Koncilu je bilo pitanje definicije Crkve. Franić je dosljedno zastupao institucionalnost Crkve, a Šeper je zastupao to što je sada u konstituciji *Lumen gentium*. Žao mi je što se papu Pavla VI. još uvijek previše zanemaruje, a Pavao VI. je nastavio i dovršio Koncil. Mnoge ideje, koje i sadašnji papa jako naglašava, donio je baš Pavao VI., u svojim pismima i govorima. Ovdje je prekratko vrijeme da bismo mogli sve obraditi, ali nadam se da će netko mlađi to proučiti, ali objektivno. Objektivno, kažem!

Dozvolite samo još ovu rečenicu: povjesničar sada ide i hvata iz državnog arhiva ono što je tamo sačuvano, a tamo je sačuvano samo ono što je njima odgovaralo. Recimo kad onaj povjesničar (neću ime spominjati) citira razgovore i navodi zapisnike razgovora nadbiskupa Kuharića s Vjerskom komisijom, onda donosi samo ono što je Vjerska komisija zapisala. A trebalo bi vidjeti što je Kuharić sam sebi zapisao, zato jer znam kako je to išlo. Reći ću osobno iskustvo, jer sam vodio sud do Beograda za neke crkvene objekte što su ih

htjeli rušiti tamo u Varaždinu itd. Onda su me pozvali i oni su napisali zapisnik i kažu: potpiši... Ja sam potpisao ondje na kraju retka, gdje je rečenica završila. Pita me ispitatelj, zašto to? Rekao sam: zato da mi vi ne dodate. Bilo je dosta takvih gdje su ti podvalili. Zato se povjesničarima ne može samo tako vjerovati, jer oni imaju ono što imaju. Ja kažem da vjerujem samo datumima. A prema povjesničarskim tumačenjima sam uvijek oprezan, jer uvijek svaki sa svojeg stajališta tumači događaj.

Prof. dr. sc. Danijel Labaš:

Pater Bono, hvala Vam, meni je žao što nam je vrijeme izmaklo. Imamo još samo 15 min. Vama stvarno hvala. Znam da biste sva trojica mogli još puno govoriti, ali i publici bismo trebali dati priliku da iznese svoja razmišljanja i svjedočanstva.